

På Bastian Engelharts tid

– møte mellom prest og bygd i Rendalen i 1759

I år er det 250 år siden kirken på Bergset i Øvre Rendal ble reist. På denne tiden var Bastian Engelhart (f. 1709) prest i bygda. I Rendalen er vi så heldige å ha rik tilgang til kilder fra denne tiden. Mange har også benyttet disse kildene i forskning og bøker. Som avdelingsleder ved Bull-museet liker jeg å tro at vi kan takke Jacob Breda Bull for mye av denne interessen. I sine folkelivsskildringer hentet han mye stoff fra bygdas historie. Folkelivsskildringene hans er en lett blanding av historiske begivenheter og hvilke kilder han bygde på i sine bøker. I denne artikkelen har jeg tatt for meg året 1759, det året den ”nye” kirken i Øvre Rendal ble bygd. Jeg har skildret livet i bygda gjennom opplevelsene til presten Bastian Engelhart dette året. Han møter mange av personene vi kjenner igjen fra Bulls fortellinger.

Det finnes ingen kilder som skildrer hva Bastian Engelhart tenkte om den bygda og de personene han møtte i Rendalen. Heller ikke om hva rendølene tenkte om den presten som møtte dem ved de viktige milepelene i livet. Men om vi ser litt på familiebakgrunnen til Bastian Engelhart og de forholdene han vokste opp under, kan vi lettere danne oss et bilde av dette spen-

nende møte mellom prest og bygd.

Familien Engelhart

Familien hadde innvandret fra Tyskland på 1600-tallet. Faren til Bastian het Nicolai Engelhart (f. 1668) og var prest på Nesset i Romsdalen. Moren het Sara Tausan (f. 1673).

I 1711 skjedde det noe som skulle få stor betydning for familien i generasjoner. Nicolai Engelhart ble invitert av Thomas von Westen (f. 1711) som skulle innsettes til sogneprest i Veøy i Romsdalen. Dette ble starten på et godt vennskap. Sammen med de syv andre prestene i Romsdalen opprettet de et prestefelleskap de kalte ”Syvstjernen”. Nicolai Engelhart ble både fortrolig venn, sjelesørger og nær medarbeider med Thomas von Westen, senere kjent som ”Samenes apostel”.

1714 sendte denne gruppen et bønneskrift til kongen, ”Klagemaal over Zions Saar”, hvor de uttrykket sin smerte over sedenes forfall. De hadde arbeidet fram en forklaring på katekismen, som til deres sorg aldri ble trykket. En kommisjon ble nedsatt for å vurdere klagemålet, og den yngste blant prestene, Eiler Hagerup d.e. (f. 1685), ble sendt til København for å tale pres-

tenes sak i kommisjonen. Han ble tatt av kong Fredrik 5 (f.1723). Han vant også innpass hos dronning Louise (f.1724). Eiler Hagerup d.e. brevvekslet med dronning Louise resten av sitt liv.

Nicolai Engelhart døde da sønnen Bastian bare var ti år gammel. Som flere av brødrene i den store søskenflokk, vokste Bastian opp hos farens venner fra Syvstjernen. Den eldste av brødrene, Hans (f. 1702), vokste opp hos soknepresten Mentz Ascanius. Jacob (f. 1711) kom til sognepresten i Borgen i Bergens stift, Peder Strøm. Broren Thomas (f. 1713) som hadde fått navn etter Thomas von Westen kom nettopp til ham.

Bastian vokste opp i huset til Eiler Hagerup d.e. Da Bastian kom til ham, var han sogneprest i Kalundborg i Danmark. Den unge gutten fikk vokse opp i et spennende miljø. Eiler Hagerup ble utnevnt til leder for Finnemisjonen (samemisjonen) da von Westen døde 1727. Hagerup mente samene måtte lære norsk og at de burde bli bedre integrert i menigheten, men hadde ellers liten interesse for Finnemisjonen. Eiler Hagerup behersket engelsk og oversatte flere bønnebøker. Han ble senere biskop i Trondheim. Eiler Hagerup skal ha bidratt til innføringen av konventikkelplakaten. Konventikkelplakaten hindret private religiøse møter uten prestens godkjenning. Også Eiler Hagerup d.y. (f. 1718) vokste opp i dette hjemmet (oldefar til Nina og Edvard Grieg). Eiler Hagerup d. y. ble biskop i Bergen og senere Kristiansand.

Bastian Engelhart gikk på Kalundborgs latinskole og avla teologisk eksamen i København i 1727. I 1728 flyttet han tilbake till Norge. I 1734 ble han

kapellan i Tingvoll. I 1748 reiste han til København for å søke nytt embete og i 1751 ble utnevnt til prest i Rendalen. Med denne bakgrunnen møtte den 42-årige Bastian bygda hvor han skulle komme til å ha sitt virke i 15 år.

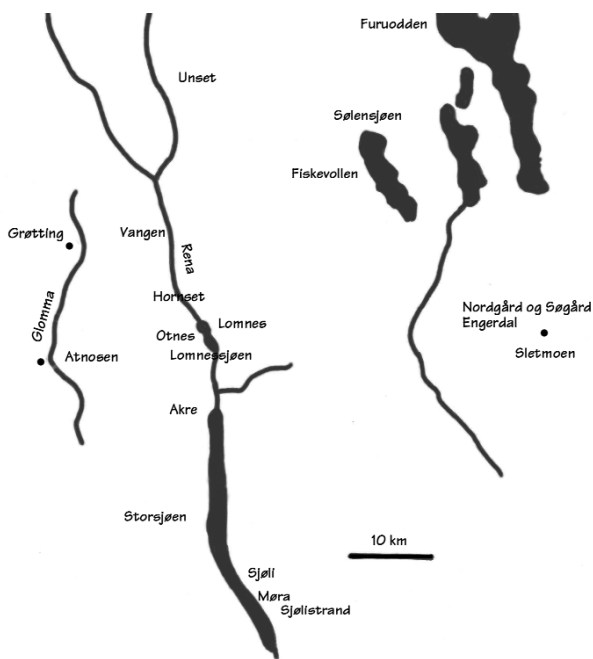
Rendalen

Prestefamilien bodde på Vangen som nå var blitt prestegård. Bastian Engelhardt var gift med Marina f. Munch (f. 1720). De hadde følgende barn: Sara (f. 1744), Anders (f. 1745), Nikolai (f. 1747), Else Kathrine (f. 1748), Kristine (f. 1751), Elisabeth Fredrikke (f. 1754), Ejlert Fredrik (f. 1755), Henning (f. 1757) og i løpet av det året vi nå skal følge fødte Marina enda et barn.

Christen Kiær hadde vært kapellan i Rendalen. Men i 1741 ble Rendalen eget prestegjeld og bygda fikk sin første prest. Den første presten i sognet het Christian Wilberg Schulzte (f. 1712). Det var egentlig bøndene i bygda som hadde fått pålegg om å bygge presteboligen, men kapellan Christen Kiær hadde gjort avtale med bøndene om at han tok på seg å bygge boligen mot at hver byggepliktig bonde betalte ham

tre riksdaler. Og i 1747 sto den nye boligen ferdig.

Boligen ble satt opp i to etasjer med en borgerstue (almuestue) i første og en herrestue i andre etasje over borgerstuen. I andre etasje fikk også presten sitt kontor. I tillegg til våningshuset ble det bygd ei drengestue på gården.

Det gikk ikke uten vansker å skaffe tømmer til husbygginga. Det lå skog til prestegården, men mye av skogen i sognet var i sameier. Først på 1750-tallet ble Johan Georg Hummel innsatt som skoginspektør. Skoginspektøren skulle føre tilsyn med skogene. En del av skogene var skiftet ut. Men fremdeles var store områder allmenninger og sameieskog. Hummel var klar over at sameie var uheldig, men han så ingen mulighet til deling. "De vidløftige Sameie Skover" som er nesten umulige å dele, skrev Hummel. Christian Wild-

berg Schulze hadde blitt klagd for retten for ulovlig hogst i sameieskogen. Men han døde før det kom dom i saken. Bastian Engelhart var villig til å hogge mot reognisjon (avgift). Den senere holzførster (skogbetjent) Tarald Ross Bie mente de benefiserte (de som hadde eiendom knyttet til et embete) måtte få hogge dobbelt kvantum da de private i sameiet hadde hugget i 12 år. Trass i disse vanskene fikk presten bygd boligene.

Fra Vangen utførte Bastian Engelhart sin gjerning. Det sognet han skulle tjene var det største i utstrekning i prostiet. Ti og en halv "miile" langt og ti og en halv "miile" bredt (én "miile" er 11,3 km). Om presten skulle dra fra lengst nord til sør i sognet, eller fra øst til lengst vest, måtte han legge bak seg en strekning som var like lang som fra Christiania til Fredrikstad.

Et år i presten Bastian Engelharts liv

Det var altså i 1759 at Øvre Rendal kirke ble bygget. Det året hadde Bastian Engelhart vært prest i Rendalen i åtte år, og man må gå ut fra at han hadde rukket å bli ganske godt kjent med bygdefolket – på godt og vondt. En prest får ta del i de store begivenhetene i folks liv på nært hold, og kildene kan fortelle oss temmelig mye om dette. Vi skal nå se nærmere på året 1759 og på hvilke hendelser presten Engelhart ble involvert i.

21. januar 1759 ble en liten gutt fra Grøtting begravd. Grøtting var den gården som lå lengst vest i sognet, på vestsiden av Glomma. Det var Halvor Pedersen som døde før han var fylt to år. Foreldrene var Peder Halvorsen og Siri Pedersdatter. De hadde i fått tilla-

telse til å bygge i Grytdalen ved Sollia i Stor-Elvdal noen år før. Men sønnen ble begravd i Øvre Rendal kirke. I denne sammenhengen kan det kanskje være av interesse å nevne at Peder Halvorsen og Siri Pedersdatter er forfedrene til Anne Evenstad og Sigrid Undset.

11. mars ble Helge Pedersen Tolgensgaard (f. 1708) fra Nordre Bjøntegaard begravd. Helge Pedersen var fra Tolga, men kona var fra Rendalen. Hun het Anne Jacobsdatter og var datter av lensmann Jacob Larsen Swante og barnebarn til kapellan Lasse Jacobsen. Lasse Jacobsen var sinnssyk og gikk under navnet "den vanvittige kapellan". De første årene de var gift bodde de på Tolga, men kona Anne hadde hjemlengsel og de flyttet tilbake til Rendalen. Helge Pedersen hadde også familie i bygda. Søstera Anne var gift på søndre Høye med Anne Jacobsdatters bror Jacob. Året før han døde hadde Helge Pedersen kjøpt Bjøntegaard. Det var kaptein Blix som da hadde brukt gården i noen år. Gården ble nå kalt Helges etter den nye eieren.

Samme dag som Helge Tolgengaard ble begravd, ble Gjermund Halvorsen Grøtting (f. 1713) fulgt til graven og Bastian Engelhart fikk et nytt møte med Grøtting-folket. Gjermund Pedersen var bruker på Søndre Grøtting og onkel til Halvor Pedersen som døde tidligere på året. Han døde 46 år gammel. Enken satt igjen med en stor barneflokk. Gjermund Halvorsen var en anerkjent håndverker. Skapene han har laget har fyllinger i rik barokk. Denne stilen kalles "Grøtting-skolen". Blant barna var tvillingene Erik og Ola. De ble senere kjent som "grøtsnekkerne". De var bare seks år da faren døde, så de

rakk ikke å bli lært opp av sin egen far. Men Ole Olsen Unset, som var lærling og etterfølger av Gjermund Halvorsen, lærte senere opp tvillingene i "Grøtting-skolen".

Gjermund Halvorsen hadde også vært en stor jeger. På tinget i 1737 var han den første rendøl som i følge rettsprotokollene ble premiert for to bjørner han hadde skutt. Men også sønnene Anders og Gjermund ble sagnomsuste jegere. Anders ble den store elgjegeren, men Gjermund blir husket som den største bjørnejegeren. En av historiene som går om Gjermund er at han som unggutt en dag var ute i skogen for å jakte bjørn. Men i skogen oppdaget han også tater som han følte seg truet av. Men det ble Gjermund som satte ei kule i tateren. Da han kom hjem om kvelden forsto Kirsti, mor til Gjermund, at noe var galt. "Je mener det itte har gått rart je Gjermund?". "Nei, je har skøte in fant, je, mor" sa gutten og tidde.¹ Gjermund Gjermundsen bygde senere Granviken i Alvdal.

Første april hadde Bastian Engelhart barnedåp i Ytre Rendal kirke på Otnes. Denne kirka var bygd åtte år før. Det var Mali Pedersdatter fra Sjølistrand som ble døpt. Sjølistrand var den gården som lå lengst sør i sognet. Fem år før hadde det skjedd en brutal ulykke på gården. Farfaren, Embret Jonsen "blev funden paa sin Saug" i Møra. Møra er åa nord for gården. Han var "skaaret i tvende deeler". Alle rendalsgårdene hadde i disse årene enten egen sag eller var deleiere i sag. Skogene nord i bygda ble "forbrugt av kaabervarchene". Det var Røros Kobberverk som hadde stort behov for tømmer. Men her i sør ble det hogd sagtømmer. Dette tømmeret ble

fløtt sørover Rena og senere Glomma til de privilegerte sagbrukene og kjøpmenn i Christiania og Fredrikstad.

Brukerne på Sjølistrand var, som mange andre i Rendalen, leilendinger under Hafslund. De tidligere eierne av Hafslundgodset hadde vært godt kjente i bygda. Fogden Christen Jensen (d. 1683), som hadde samlet mye av godset, hadde tidvis bodd på Lomnes som var fogdegård. Men nå hadde hans oldebarn, enken Karen Huitfeldt f. Werenkiold (f. 1697), solgt godset og flyttet til København hvor hun var blitt overhoffmesterinne hos dronning Juliane Marie. De nye eierne var Peder Eliason (f. 1727) og Anna f. Collett (f. 1731).

5. juni var det barnedåp på Nordseth i Østagrenda i Øvre for Ragnhild Karlsdatter. Det lille barnet som ble båret til dåpen brakte også minner fra en dyster fortid. Fem slektsledd tidligere var det

også en Ragnhild. I den store hekseprosessen som var i bygda på 1600-tallet ble tippordemoren til lille Ragnhild, Ingrid og tippippordemor Ragnhild, bekjent som hekser og skulle brennes på bålet. Men de ble reddet av Simen Karlsen Norseth. Han gikk til Christiania og fikk dem frikjent. Han giftet seg senere med Ingrid og de ble den lille Ragnhilds tippoldeforeldre.

I juni kom seterflyttinga. Husdyrholdet var det sikreste næringsgrunnlaget i bygda. Helt fra Gulatingsloven var det bestemt at dyra måtte flyttes fra hjemskogen to måneder etter sommerdag (14. april). I 1275 kom den bestemmelsen med i Magnus Lagabørtes landslov og ble gjeldene for hele landet. I Rendalen var det lange og sterke tradisjoner for seterdrift. Og midt på 1700-tallet var det vanlig med både vår-, sommer- og høstseter. Seterflyttinga var nøye regulert i hvor mange uker de fikk være på hver seter.

Bastian Engelhart var trolig lettet over endelig å ha et gledens ærend til folket på Nordre Fiskvik denne sommeren. Det var odelsgutten Halvor Nilssen (f. 1730) som ble viet til Marit Olsdatter fra Søndre Otnes. I 1721 hadde Halvors halvonkel blitt drept av sin egen far. Gutten som mistet livet het også Halvor (f. 1714). Bestemora Siri Hansdatter var blitt enke og hadde giftet seg opp igjen med Ole Tollefsen fra Utstu Akre. Sammen hadde de sønnen Halvor. De hadde levd i stor fattigdom på Fiskvik. Rettsprotokoll fra 1721 heter det om Nordre Fiskvik at den ligger "Langt affsiides fra andre folck". På gården bodde også Siris datter Eli (f. 1720) fra første ekteskap. Til hjelp hadde de Gjertrud Pedersdatter.

Ole hadde ”veret qvælet i lang tid med uroelige tancker”. Det var ikke mye arbeid han greide å gjøre på gården. Han kunne noen ganger make enkelt arbeid på gården. Men andre ganger streifet han omkring i skogen og også til andre bygder der han skremte folk slik at mennene førte ham hjem med makt. Folk i bygda viste dette. De fikk bygda et lite hus på gården der han kunne sperres inne når raserianfallene kom over ham. I det skjebnesvangre året 1721 var det lenge siden han hadde vært sperret inne.

Det var fortellingen om Abraham og Isak i Første Mosebok som Ole hadde blitt så opptatt av. Også Ole ville drepe sitt barn til guds ære. Han tok med seg sønnen opp i skogen for å finne emner til økseskaft. Siri prøvde å holde dem tilbake, men det greide hun ikke. Hun sendte datteren Eli etter dem. Men Eli kom gråtende tilbake og sa at stefaren hadde jaget henne hjem. Ole kom hjem og sa til Siri: ”Vi blifver og vel sahlige... Vi blifver vel og Gudz Børn.” Siri ville gå og hente gutten. Men hun ble holdt tilbake av Gjertrud som mente hun ikke ville tåle synet av gutten. Ole ville ”gifve Herren det til ett brendoffer”. Siri sendte Eli til Akre, der Oles foreldre og bror bodde. Ved solnedgang kom fire menn fra Akre og spurte hva som hadde skjedd. Først var dommen at han skulle sitte innelåst på Fiskvik livet ut, men Siri fikk medhold i at dette var noe hun måtte få bli skånet fra. Derfor var det familien til Ole på Akre som fikk oppgaven. Der satt han innelåst til han døde i 1751².

Men dette skjedde altså før Engelhart kom til bygda. Nå skulle det feires bryllup på Fiskvik, og de minnene om

de triste hendelsene ble skjøvet unna. På vei til Fiskvik kunne presten også følge byggingen av det nye stabburet som de satte opp i Utstu Akre.

Livet i bygda gikk sin jevne gang. Første søndag i august var det ”engesøndag”. Da rodde båtene fra gårdene rundt Lomnessjøen nordover til engene nord for sjøen. Nå var slåttene på gården ferdig og de rodde til enget for å kunne starte med slåttene her tidlig mandag morgen.

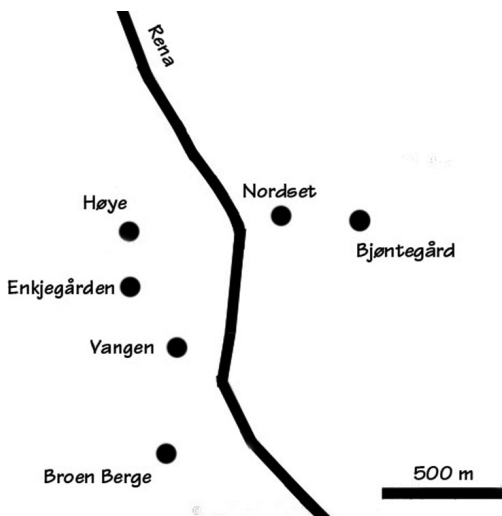
Jernnettene kom sist i august. Disse nettene hadde kornet lett for å fryse. Men klarte de seg igjennom disse nettene, klarte de seg en tid videre utover høsten. I Rendalen hadde de bygg, havre og blandkorn (en blanding av bygg og havre).

Rundt korsmesse (14. september) var skuronna ferdig. Da kom tida for røyefisket i Sølensjøen. Fisket i Sølensjøen var gammelt og godt regulert. Vangen hadde matrikulert fiskerett i Sølensjøen. Fiske var så rikt at Rendølene kunne selge fisk på Hedmarken. Bastian Engelhart ble stevnet av sin etterfølger, Simonsen, for at han hadde latt bygninger forfalle. Under rettssaken kom det også fram

”At her til Præstegaarden skal have været et Fiske Nøster ved Søl-Søen som Hr. Engelhart tilstod at have solgt, og derfor anbød i sammes Stæd et af ham opbygget Baathuus som equivalent derimot derimod, hvilket Hr. Magister Simonsen antog for godt.”

20. september var det barnedåp i prestegården. Det var datteren til Bastian og Marina Engelhart, Bastiane Maria. Blant fadderne var Jens Brynjulfsen fra Nordre Høye. Han hadde fått overta gården på betingelse av å

gifte seg med enken, True Oudendatter. Her drev de "Landkremmeri". Men samme år som Jens sto som fadder for prestens datter, ble han anmeldt for ikke å ha betalt for varer han hadde fått. Den samme Jens Høye ble også tatt for brennevinssmugling.

Blant fadderne var Magnhild Arnesdatter. Hun arbeidet i prestegården. Sterke opplevelser knyttet Magnhild og familien Engelhart sammen. Søsteren Anne var noen år tidligere blitt drept ved et vådeskudd i drengestua på prestegården. Hun var konfirmant det året og satt i dengestua og leste. Det var mange ungdommer der og Tore Akselsen spøkte med ei børs som hang på veggen i stua. Børsa var ladd. Skuddet som gikk av traff Anne. Børsa tilhørte Ola Zakariasen fra Engerdal og det var han som hadde satt ifra seg børsa ladd. Ola fikk like stor straff som Tore som hadde løsnet skuddet, nemlig 20 riksdaler. Også broren til Ola, Tollev var i drengestua. Brødrene var drenger på gården.

Marit Olsdatter Broen, nærmeste

nabo i sør og kona til sersjant Peder Myre var også faddere da prestens lille datter ble døpt. Lille Bastiane fikk imidlertid ikke leve. Hun ble begravd allerede tre dager senere.

Ved Mikkjelsmess (29. september) flyttet de hjem fra setra. Da startet også fisket i Rena der også prestegården hadde matrikulert fiskerett.

30. september var det begravelse etter åtte år gamle Ane Catrina Helgesdatter fra Nordre Bjøntegård, eller Helges som gården nå ble kalt. Hun var datter av Helge Pedersen Tolgensgaard som ble begravd tidligere på året.

Fra først i oktober hentet de fram måså³ til krøtterfor. Prestgården hadde måsåbu sammen med Haarset.

"Eet Ildhuus østenpaa Bierget at ligge udi, naar mose hentes" (1768)

Helgemesse (1. november) er det barnedåp for Goro Halsteinsdatter fra Sjøli. Faren, Halstein Olsen, er bruker på Nedre Sjøli. Halstein Olsen var en anerkjent maler. I østerdalsstua på Atnosen i Stor-Elvdal kan vi se eksempler på hans interiørmaling.

På bildet fra stua på Atnosen ser vi framskap laget av "Grøt-snekkerne", interiørmaling av Halstein Sjøli. Bildet er hentet fra Fortidskunst i Noregs bygder.

Lille juleaften var det konfirmasjon. Det var 16 konfirmanter dette året. Disse konfirmentene ble født midt i nødsårene først på 1740 tallet. Og dødeligheten var størst nettopp for unger mellom ett og fire år. Men disse ungdommene hadde altså greid seg gjennom krisa.

Blant konfirmentene er Eli Ericksdatter. Hun var født på Nordberge. Nå

var barndomshjemmet hennes lagt ut til enkesete for Katarina Schultze født Krøyer. Hun var enke etter sognets første prest Christian Wilverg Schultze. Gården er senere blitt kalt Enkjegården.

Tollef Eriksen fra Broen Berge, nabogården sør for prestegården, var også konfirmant. Mora, Marit Olsdatter, hadde vært fadder for lille Bastiane. Den to år yngre broren Ola var nok den som gjorde seg mest bemerket der i huset. Det er ham Bull har som modell for villstyringen Ole Eriksen i "Herr Samuel". Ole døde på slaveriet.

Embret Zakariasen kom fra Søgård i Engerdal. Engerdalsgårdene lå i det som het Rendalen fjelldistrikt. Rendalen fjelldistrikt ligger for en stor del i nåværende Engerdal kommune. Lenge

hadde bare vært gårdene Nordgård og Søgård i Engerdal og gården Sømåen i fjelldistriktet. Nordgård og Søgård var bygd omtrent samtidig, rundt 1700. To av brødrene til Embret, Ola og Tollef hadde jobbet i prestegården. De var begge tilstede i drengestua da det ulykkelige vådeskuddelt falt og drepte Anne.

Det var også en konfirmant fra nabogården til Embret Zakariasen, slik at han hadde følge da han gikk over fjellet for å gå for presten. Det var Eric Thoresen fra nabogården Nordgård.

Fra Sletmoen, som ligger sør for de to Engerdalsgårdene, kom Ragnhild Svendsen. Hun var søskenbarn med Embret Zakariasen. Far til Ragnhild, Svend, var en yngre sønn på Søgård og hadde bygd opp gården Sydre Sletmoen.

*Asid og Kone fra Ragnaldens Prestegjeld i Agershus Stift.
Mann og Frau aus der fjørre Ragnalden, im Bisth. Agershus.*

Nå var nye tider kommet til fjelldistriktet. Etter den store grensekommissjonen hadde avsluttet sitt arbeid i 1751 hadde kongen fått rapport om de fine områdene ved svenskegrensa som egnet seg for oppdyrking. Det ble stor strid om eierforholdene. Bøndene i Rendalen hevdet sine retter. Kongen, representert ved Røros Verk, kjempet for å sikte området. De hadde behov for skogsvirke og arbeidsfolk til malm- og kullkjøring. Det ga muligheter for ungdom som ikke hadde noen gård å overta i bygda. Det var forbud mot å dele opp gårdene. Kongen mente dette ville svekke skattegrunnlaget. Men nå foregikk det en kolonialisering av fjelldistriktet og nye bygselbrev ble skrevet ut. Men de nye bygselsedlene var strengere enn de fogden tidligere hadde skrevet ut. Nå måtte de ta på seg arbeid for Verket med kullkjøring. Gjennom møtet med rendølene fikk Bastian Engelhart lære kopperverket på Røros å kjenne fra en annen vinkel enn hva han måtte ha hørt fra sin morfar, Jens Tausan (f. 1663), som var sogneprest på Røros og som Johan Falkberget forteller om i "Den fjerde Nattevak" .

En av årets konfirmanter var sønn av en slik nybrottsmann. Ole Larsen fra Nordre Høye (f. 1707) var en av de som prøvde lykken i fjelldistriktet. Han bygde Furuodden ved Femunden. Og dette året var sønnen Lars Olsen konfirmant. Faren var kanskje ikke det beste forbildet. Han hadde noen år tidligere fått anmerkning i kirkeboken om at han hadde drukket seg full samme dag som han hadde gått til alters. For dette hadde han mottatt absolusjon (syndsforlatelse) i kirka. Bastian Engelhart hadde sin bakgrunn midt i striden

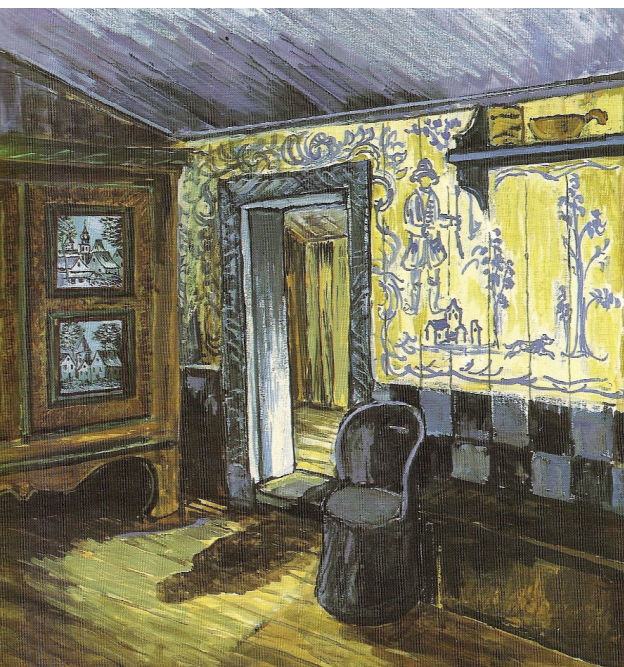
om skriftemål og absolusjon. Hans fosterfar Eiler Hagerup d.e., biskopen i Trondheim, hadde kommet i strid med biskopen i Akershus, Peder Hersleb (f. 1689). Hagerup sto for et ortodokst syn på skriftemålet, mens Hersleb viste seg som en moderat pietist.

Fra Nordistu Haugseth kom Dordi Knutsdatter. Hun måtte kunne kalles et kjærlighetsbarn. Moren, Ingrid Jonsdatter fra Haugseth hadde først vært trolovet med Halvor Eriksen Grøtting. Men faren hennes fikk forlovelsen hevet mot å betale 11 riksdaler, slik at Ingrid kunne få gifte seg med Knut Nilssen Atnosen. Det var meningen at Knut skulle dele Atnosen med sin halvbror, Haagen Taraldsen. Men da Ingrid var gårdjente fra Haugseth, flyttet de dit. Nå var det sønnen til Haagen som var bruker på Atnosen. Han het Nils Haagensen. Han var en viden kjent jeger og ble kalt Nils Skytter. Børsa hans var lagd av den berømte børsesmeden Embret Embretsen som gikk under navnet "Koppangen". Børsa ble kalt Gofa'børsa⁴.

Illustrasjonen er laget av Reidar Fritzvold og viser Østerdalsstua på Atnosen Nils Skytter er malt ved døra. Han har med seg Gofa'børsa.

Den forsmådde frieren Halvor Grøtting giftet seg med Anne Eriksdatter fra Søstu Lomnes⁵. Heller ikke her gikk det så bra for Halvor. Svigerfaren, Erik Eriksen, overdro halve gården til ham, men kontrakten ble omgjort i 1727 slik at Erik Eriksen igjen ble eneeier. Etter at kona Anne døde i 1760 levde den ulykkelige Halvor som fattiglem i Veststu Elvål.

Konfirmanten Aase Simensdatter kom fra Negard Nordseth. Hun var av

den gamle presteslekta i bygda. Hennes oldefar var Simon Pofvelsen. Han hadde tatt over embetet etter den vanvittige kapellan Lasse Jacobsen Swante. Simon Pofvelsen var kapellan i bygda under hekseprosessene. Lenge var alle klokkere i Øvre Rendal sogn etterkommere etter Simon Pofvelsen. Aases bestefar, Jens Simensen, var en av dem. Onkelen hennes, Jens Jensen, hadde til og med studert til prest i 1728. Han ble kalt Jens Renord. I 1750 hadde han vendt tilbake til bygda og bodde på Berge.

Ole Nielsen kom fra Romenstad på Unset. Faren Nils Bergsvendsen var død tidligere på året. Familien hadde vært brukere på Nordre Romundstad, men bestefaren til Ole, Bergsvend Simensen hadde måttet pantsette gården i 1711. Han måtte vike gården og ble husmann under samme gård. I 1725 ble han tiltalt for ærekrenkende beskyldinger mot

Nils Oudensen Nystu og fikk åtte års slaveri.

Fra Søndre Høye kom Ingeborg Jacobsdatter. Hun var datter av lensmann Jacob Jacobsen (f. 1699). Østerdølene hadde hatt renommé for sin ærlighet. De kunne ha døra til stabburet stående ulåst. Etter uårene først på 1740 tallet hadde de riktignok måtte slutte med dette, fortalte presten Morten M Leigh i sin innberetning fra 1743. Men nå var selve lensmannens sønn på ville veier. Broren til Ingeborg var Hans Kristian, som Jacob Breda Bull bruker som modell for Tater-Kristen i Jutulskaret. I Jutulskaret forteller Bull at han slo seg sammen med et fantefølge og ble til slutt drept av tre gårdbrukere i Ytre. Hodet hans ble satt på en stake til skrekk og advarsel.

Søndre Høye var ikke lenger lensmannsgård. Bøndene i Øvre hadde lenge kjempet for å slippe å ha lensmannen boende da dette medførte skyssansvar med mer. Nå het lensmannen i bygda Tollef Tollefsen Hornset og bodde i Bortstu Hornset i Ytre.

Da årets konfirmasjon på lille julaften var over, sto julen for døra. Og med den fulgte det også viktige oppgaver for bygdas prest. Når Engelhart satte seg ned for å finpusse årets julepreken, kunne han se tilbake på et innholdsrikt år. Bastian Engelhart hadde delt bygdefolks sorger og gleder. Familien hadde også selv fått sitt. Kanskje tenkte han hva presten Morten M Leigh hadde skrevet i sin innberetning i 1743:

”Endskiønt at Østerdalen district synes fast at være forglemt af dem som har forfattede og udgivet beskrivelse over Norge, saa er dog dette district icke bleven forglemt af den gode Gud, at hand joe ogsaa har tillagt det sine fordeele og lycksaligheder”.

Kilder

Andersen, Ottar. Bygdebok for Engerdal. 1971. Elverum Trykk.
 Bekkelund, Bjørn. Hus og tun på Gammelprestgarden. Bull-museet gjennom 250 år. 1984. Årbok for Nord-Østerdalen
 Bull, Hans Henrik. Hushold og generasjonsskifter i Rendalen 1762-1900 : ættesamfunnets siste skanse? 2000.
 Bull, Jacob Breda. Øvre Rendalen. Gardenes og slektenes historie. 1940 Gylden-dal
 Bull, Jacob Breda. Rendalen: Dens historie og bebyggelse. 1919. Gyldendal
 Bull, Jacob Breda. Jutulskaret.
 Bull, Jacob Breda. Hr. Samuels rike.
 Bull, Jacob Breda. Blåfjell.
 Christian Wilberg Schulze. Stamme-Bog
 Dahle, H. Røros kobberværk. 1894.
 Grøndahl og Søns Bogtrykkeri
 Dansk biografisk leksikon
 Ellefsen, Simon. www.nose.dk"
 www.nose.dk. Internett
 Falkberget, Johan. Den fjerde nattevakt
 Folketelling 1762

Fosvold, Anders. Bygdebok for Stor-Elvdal. 1936. Solliia forlag.
 Fryjordet, Torgeir. Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850. 1992. Landbruksdepartementet : Direktoratet for statens skoger
 Gjems, Sven R. Storjegere i Østerdalene. 1986 Steensballe
 Haraldsen, Signy. Prestene på Veøya. 2008. Romsdalsmuseets årbok
 Haugen, Aslaug Sikveland. Øvre Rendal kirke 250 på. 1759-2009. 2008. Flisa trykkeri as.
 Imsen, Steinar og Winge, Harald. Norsk historisk leksikon. 1999
 Jensen, Magnus. Norges historie under eneveldet 1660-1814. 1963. Universitetsforlaget
 Jørgensen, Jan Hoff. Sølensjøfisket : Øvre Rendal. 1987
 Kirkebøker fra Rendalen
 Kværness, Karl M. Notater
 Meyer, Johan. Fortidskunst i Noregs bygder. 1934. Nasjonalforlaget
 Nergaard, Sigurd. Gard og grend. Folkeminne fra Østerdalen. 1921. Norsk folkeminnelag
 Nytrøen, Odd. Ytre Rendal Gard og Ætt. 1970. Elverum Trykk
 Røgeberg, Kristen M. Norge i 1743 Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli. 2004. Solum Forlag
 Sandmo, Erling. Mordernes forventninger : kriminalitetshistoriske essay. 1998. Universitetsforlaget
 Schulerud, Mentz. Hafslund gods. Fra Otte Bildt til M.G. Rosenkrantz. 1974. Aschehoug & co
 Sogner, Sølvi. Folkevekst og flytting : en historisk-demografisk studie i 1700-årenes Øst-Norge. 1979. Universtetsforlaget
 Store norske Leksikon
 1. ”Jeg tror det ikke har gått så bra jeg, Gjermund?” ”Nei, jeg har skutt en tater jeg, mor”, sa gutten og tidde.
 2. Jacob Breda Bull flytter denne historien fram i tid og fletter den inn i boka ”Herr

Samuels Rike". Presten Samuel Mandall, som er hovedpersonen i denne boka levde fra 1748 til 1843.

3. Måså er dialekt for lav

4. På veggen i Østerdalsstua på Atnosen ser vi Nils Skytter med Gofa'børsera.

5. Jacob Breda Bull sier feilaktig i sin slektsbok at han kommer til Kværnes.

Maren Kværness Halberg
Nordøsterdalsmuseet/
Rendalen Bygdemuseum
2485 Rendalen
post@mistra.no
post@bygdemuseet.no

Rendalen Historielag og Nordøsterdalsmuseet er nå klar med ny fotobok: Rendalen på langs bind 2. Fotobokkomiteen i sving med arbeidet. Monica Misterosen, Sissel Kværnes, Odd Steinar Grindal, Olav Larsen, Nils Jacob Haarseth.

Dugnad hos Petter Mathisen Unsetbrenna 20. juli 1969. Bildet er et av mange som ble samlet inn til fotoboka og er bilde nr 40000 som Nordøsterdalsmuseet nå har registrert, klart til å legges ut på museets heimeside.